

DRAGAN V. PRLJA¹
Institut za uporedno pravo
Beograd (Srbija)

VIRTUELNI PROSTOR, SUVERENITET, TERITORIJA I MOĆ

SAŽETAK. Kompjuterske komunikacije zasnovane na korišćenju personalnih računara i interneta proširuju mogućnost komunikacije preko geopolitičkih granica i vremenskih zona rapidno povećavajući broj aktera koji učestvuju u raznim oblicima međunarodnih komunikacija. Mrežne komunikacije do te mere utiču na međunarodne odnose da one neprestano menjaju karakter države menjajući niz klasičnih koncepata do sada poznatih u teoriji, kao što su suverenitet, teritorija, moć itd.

Raspored moći u svetu sve više zavisi od mogućnosti pristupa globalnim informacionim mrežama, a sve manje od kontrole teritorije ili od geografskog položaja jedne zemlje. Moć države danas se zasniva na novom skupu vrednosti u kome informacione tehnologije zauzimaju izrazito visoko mesto.

KLJUČNE REČI: virtuelni prostor, država, suverenitet, teritorija, moć.

UVOD

Neverovatno brz razvoj informacionih tehnologija danas izazvao je krupne promene u ekonomskoj, političkoj i društvenoj strukturi nacionalnih država, ali i velike promene u međunarodnom okruženju.

Kompjuterske komunikacije zasnovane na korišćenju personalnih računara i interneta proširuju mogućnost komunikacije preko geopolitičkih granica i vremenskih zona rapidno *povećavajući broj aktera koji učestvuju u raznim oblicima međunarodnih komunikacija*. Mrežne komunikacije do te mere utiču na međunarodne odnose da one neprestano menjaju karakter države *menjajući niz klasičnih koncepata do sada poznatih u teoriji, kao što su suverenitet, teritorija, moć itd.*

¹ dragan@prlja.info

Raspored moći u svetu sve više zavisi od mogućnosti pristupa globalnim informacionim mrežama, a sve manje od kontrole teritorije ili od geografskog položaja jedne zemlje. Moć države danas se zasniva na novom skupu vrednosti u kome informacione tehnologije zauzimaju izrazito visoko mesto.

Nova teorijska i praktična znanja iz oblasti informacionih tehnologija potrebna su pre svega onima koji se bave *informacionom ekonomijom*, jer država ima samo ograničen kapacitet da kontroliše ekonomske transakcije dobara i usluga (carine, tarife, porezi). O značaju ovog područja govori izrazito brz razvoj pojedinih kompanija iz oblasti novih informacionih tehnologija i uključenje velikog broja medijskih kuća u informacioni biznis.²

Sve više ekonomskih transakcija ostvarenih digitalnim putem najavljuju kompleks pravnih i političkih pitanja koja treba rešiti na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Među dobrima i uslugama koje treba štititi svakako treba izdvojiti softver. Bitna pitanja vezana za zaštitu softvera su: izvorni kod, operativni sistem, kompjaleri, izvršni elementi softvera itd. Ova nova pitanja nastala razvojem informacionih tehnologija regulišu se u okviru međunarodnih organizacija kakve su: Međunarodna telekomunikaciona unija, Svetski telekomunikacioni forum, Međunarodna organizacija za standarde, Američki nacionalni institut za standarde, Evropsko udruženje proizvođača kompjutera, itd.

Vrlo važno pitanje moderne ekonomije je transfer tehnologije. Ovo pitanje se može razmatrati u svetlu regulative Svetske trgovinske organizacije i drugih međunarodnih organizacija.

Pitanje zaštite intelektualne svojine kako u bilateralnim, tako i u multilateralnim odnosima postaje izuzetno važno pitanje današnje globalizacije.³

Dugo se nije dovodio u pitanje koncept autorskog prava, ali sa pojavom i razvojem novih informacionih tehnologija i interneta koncept autorskih prava počinje da se značajno menja, odnosno da dobija alternativu u vidu otvorenog pristupa informacijama.

Nova politika autorskih prava u sajber prostoru „trebalo bi da reafirmiše prava autora u svetu globalnih digitalnih komunikacija, ali ne bi trebalo da stvara podršku za beskonačne monopole i tehnološku diskriminaciju”.⁴

U drugoj polovini devedesetih godina 20. veka uporedo sa razvojem informacionih tehnologija razvijala se i ideja stvaranja softvera otvorenog koda, odno-

² Shultz, G., *Diplomacy in the information age*. <http://www.uisp.org/oc/vdrepresents/shultz-vd.html>.

³ Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, Evropska Unija, Svetska trgovinska organizacija itd.

⁴ Dimitrijević, Predrag. *Pravo informacione tehnologije*. Niš: SVEN, 2010, 286.

sno besplatnog softvera. Autori ovakvog softvera omogućavali su drugima da softver: besplatno koriste, pristupaju izvornom kodu, distribuiraju i da ga unapređuju, odnosno menjaju.⁵

Komisija Evropske unije 2007.godine ustanovila je licencu za besplatan softver, odnosno softver otvorenog koda pod nazivom „The European Union Public Licence” (EUPL). Zvanična verzija ove licence dostupna je na 22 zvanična jezika EU. Danas u svetu postoji preko 100 različitih licenci za besplatan softver, odnosno softver otvorenog koda.⁶

Pojava kopileft (eng. Copyleft) licence i licence otvorenog sadržaja (Open Content License) ukazuju na potrebu za radikalnom promenom međunarodne postojeće regulative autorskih prava u cilju stvaranja fundamentalnih prava na fer i javnu upotrebu u digitalnom svetu. Kopileft i licence otvorenog sadržaja stvaraju samo supkulturalna ostrva slobodne upotrebe i distribucije radova u okviru velikog mora neslobodne medijske kulture.⁷

Ideja o stvaranju softvera otvorenog koda vremenom se sasvim očekivano proširila i na ostala autorska dela. Ova ideja stvaranja slobodnog softvera, odnosno otvorenog sadržaja, koja se pojavljuje sa nastankom digitalnog sveta radikalno menja koncept autorskih prava. Nasuprot ideji o genijalnom autoru koji svoje delo štiti autorskim pravima i drugima omogućava samo da budu pasivni korisnici suprotstavlja se ideja o autoru koji želi da omogući krajnjem korisniku da postane koautor, odnosno da može softver ili drugo delo da kopira, menja, unapređuje. Tako da te nove digitalne slobode, nova digitalna kultura omogućava običnom korisniku, običnom čoveku da postane koautor, da stvori novu vrednost, novo umetničko, književno ili drugo delo. Ovakav model fundamentalno menja tradicionalno shvatanje autorskih prava. Osnova ove nove ideje je da stvaralaštvo počiva na kreativnoj upotrebi postojećih dela u javnom domenu. Deo ove nove ideje je i saradnja desetina ili stotina autora u stvaranju novog dela. Neka dela, kao što su, recimo, velike enciklopedije moguće je stvoriti samo saradnjom velikog broja autora širom sveta. Dobar primer kako se na osnovu postojećeg autorskog dela uz pomoć kreativnosti stvara novo autorsko delo je hip hop muzika. Mnoge novostvorene kulturne vrednosti zapravo su zasnovane na kopiranju već postojećih autorskih dela. Dizajniranje novih medija, recimo na internetu, zasnovano je u velikoj meri na kopiranju postojećih fontova, skriptova, alata itd. Nasuprot klasične ideje o autorskom pravu koja onemogu-

⁵ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf, 6.11.2010.

⁶ <http://www.osor.eu/eupl>, 14.11.2010.

⁷ Lawrence, Liang. *Guide to Open Content Licenses*, http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf, 4.11.2010.

ćava dalje korišćenje i izmenu autorskog dela stoji ideja saradnje u stvaranju na bazi *slobodne razmene informacija u digitalnom svetu*. Pasivni korisnici autorskih dela postaju kreativni saradnici koji neprekidno obogaćuju javni domen dostupan svima. Javni domen predstavlja zajednički resurs koji je dostupan svima i može se koristiti bez potrebe dobijanja bilo kakvih odobrenja i dozvola. Nešto slično ulicama, parkovima, igralištima, koji su u javnom domenu i svi ih mogu koristiti.⁸

Enormno povećanje brzine protoka informacija i dostupnosti autorskih dela u svim oblicima dovelo je u nesrazmeru klasičan koncept autorskih prava sa potrebom postojanja javnog domena i mogućnosti dostupnosti znanja, kao i mogućnosti stvaranja novog znanja kao javnog dobra proisteklog iz javnog interesa.

Puno je razloga za omogućavanje pristupa autorskom delu kao otvorenom sadržaju. Neki od tih razloga su:

- autori koji još uvek nisu postali poznati žele da se što veći broj ljudi upozna njihovo delo, odnosno žele da ga popularišu kako bi izgradili svoju reputaciju. Na taj način se mogu obezbediti novi nastupi, novi sponzori itd.,
- izbegavaju se posrednici, distributeri i omogućava se direktan kontakt sa autorima,
- autori koji dela ne stvaraju da bi zaradili već iz drugih razloga da bi širili svoje ideje,
- ideja otvorenog sadržaja omogućava da se i zaradi tako što se akademskoj zajednici i neprofitnim organizacijama može omogućiti slobodan pristup, a zadržavaju se prava na komercijalnu upotrebu dela,
- nepoznati autori mogu svoja dela ponuditi kao potpuno slobodan sadržaj, a ponuditi onima koji to žele da daju donacije onoliko koliko žele,
- autori koji dela objavljuju na klasičan način, recimo u štampanim medijima, ako istovremeno objave svoje delo i na internetu kao otvoreni sadržaj obično tako pospešuju prodaju svog štampanog dela, jer omogućavaju kupcima da ga upoznaju sa njim pre kupovine,
- neki od autora su privučeni idejom intelektualne saradnje, odnosno idejom idealizma i njihov broj na internetu nije mali, i
- mnogi autori finansirani su za svoj rad iz javnih sredstava pa je logično da njihova dela budu dostupna kao javno intelektualno dobro.⁹

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

Razvoj informacionih tehnologija, interneta, digitalnog sveta i sajber prostora doneo je mnogobrojne izazove klasičnim konceptima u mnogim oblastima prava, pa ni oblast intelektualne svojine i autorskih prava nije bila izuzetak.

Pored već navedenih pitanja i mnoga druga pitanja se pojavljuju baš pod uticajem globalizacije i razvoja novih informacionih tehnologija. Takva pitanja su: zaštita privatnosti, zaštita podataka, ograničenje slobodne komunikacije u cilju zaštite međunarodnog javnog poretka itd.

Dok je u prošlosti upotreba kompjutera i kompjuterske opreme bila privilegija samo najrazvijenijih zemalja, danas su cene kompjutera u dovoljnoj mjeri pristupačne pa ih mogu koristiti i oni u manje razvijenim i bogatim zemljama. Odnosno iz više razloga se može konstatovati da razvoj informacione tehnologije i informacione kulture u manje razvijenim i bogatim zemljama mora biti prioritetan, jer na određeni način može ublažiti posledice globalizacije.

Može se sa sigurnošću konstatovati da je tehnološka revolucija uobličena u snažnom prodoru informacionih tehnologija, izmenila međunarodno okruženje, odnosno značenje suvereniteta država, svetske ekonomije i vojne strategije.¹⁰

VIRTUELNI PROSTOR I SUVERENITET

Jedna od bitnih promena međunarodnog okruženja pod uticajem novih informacionih tehnologija je promena klasičnog koncepta suvereniteta.

Istorijat razvoja koncepta suvereniteta pokazuje **konstantno nastojanje država da povećaju nivo suvereniteta**, povećavajući kontrolu nad teritorijom, ljudima, ekonomijom itd. Ovim tendencijama, uočenim kod mnogih država, do sada su se suprotstavljale samo druge države sa istom željom. Danas se nasuprot tendencije država da povećaju nivo suvereniteta nad svojom teritorijom, ljudima itd. javlja ideja *virtuelni prostora* (cyberspace).

Virtuelni prostor nije fizički prostor i čini se da je sasvim logično smatrati ga međunarodnim vazдушnim prostorom kroz koji prolaze podaci spakovani u paketima, a kako taj prostor nije pod kontrolom jedne ili više suverenih država, može se reći da se sa pravne tačke radi o *res communis omnium*.¹¹ Sa druge strane, treba imati na umu da funkcionisanje virtuelnog prostora zavisi od fizičke

¹⁰ Walter, Wriston. *Bits, Bytes, and Diplomacy*. http://www.usip.org/pubs/pworks/virtual18/bitbytdip_18.html, 22. 3. 1998.

¹¹ Wolff, Heintschel von Heinegg. *Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace*. 2012. 4th International Conference on Cyber Conflict, http://www.ccdcoe.org/publications/2012proceedings/1_1_von_Heinegg_LegalImplicationsOfTerritorialSovereigntyInCyberspace.pdf, 1.7.2013.

информатиčke инфраструктуре koje kontrolišu pojedine suverene države ili grupe suverenih država.

Napad na suverenitet pojedinačnih država ne dolazi danas od dugih država već od virtuelnog prostora. Taj napad se ne sastoji samo u stvaranju veza među građanima koji žive na različitim teritorijama, već i u oblasti ekonomskog poslovanja. Države su uvek želele da imaju što veću kontrolu u oblasti ekonomskih transakcija, i baš u toj oblasti virtuelni prostor ugrožava suverenitet država. Pod uticajem razvoja informacione tehnologije *veliki broj proizvoda i usluga dobijaju digitalni (ne fizički) oblik*, te se lako prenose kroz virtuelni prostor. Na taj način su ugrožene mnoge funkcije države koje proističu iz njenog suvereniteta: funkcije carinske kontrole, tarifnih režima, oporezivanja itd.

Evidentno je da razvoj informacionih tehnologija na određeni način narušava koncept suvereniteta država i menja ga. To se dešava sve snažnije i sve brže jer same države doprinose ubrzanom razvoju informacionih tehnologija, to jest njihove infrastrukture, jer je to ekonomska nužnost. *Razvijajući informacione tehnologije, države istovremeno ograničavaju sopstveni suverenitet.* Odras ovih suprotnih tendencija, koje danas prevlađuju u međunarodnom okruženju, prenosi se i na sve druge oblasti života. Diplomate su u situaciji da *štite suverenitet svojih država, a istovremeno da obezbeđuju učešće svojih država u procesu globalne i regionalne integracije.* U oblasti informacionih tehnologija, diplomate su zadužene za podsticanje razmene informacija i uključivanje svojih zemalja u procese razvoja informacionih sistema na regionalnom i globalnom planu. Istovremeno, posledica uspešnih diplomatskih delatnosti na ovom planu je ograničenje suvereniteta nad sopstvenom teritorijom ili ekonomskim poslovanjem.

Suverenitet, kao moć države da spreči druge da utiču na njene unutrašnje odnose, danas slabi. To se slikovito može objasniti konstatacijom da niko, pa nijedna država, danas *ne može zaustaviti protok informacija preko nacionalnih granica.* Kada je protok informacija preko državnih granica u pitanju, može se konstatovati da su danas *vremenske zone daleko veći problem u protoku informacija širom sveta* nego što su to klasične državne granice.

Koncept suvereniteta je nastao u jednom sasvim drugom međunarodnom okruženju od onoga koje danas postoji. Zato je nužno pratiti tendencije na ovom planu kako bi diplomate koristeći nove metode i procedure na vreme uzele učešće u *političkom i pravnom regulisanju niza pitanja* vezanih za razvoj novih informacionih tehnologija i virtuelnog prostora.

VIRTUELNI PROSTOR I TERITORIJA

Nova realnost u međunarodnom okruženju je nastojanje razvijenih zemalja da u opštoj globalizaciji zauzmu što povoljnije mesto. Vojna i politička nastojanja da se zauzmu teritorije u Bosni, u Kuvajtu itd. izraz su neshvatanja promena u međunarodnom okruženju koje su već nastupile. *Virtuelna država sve manje zavisi od teritorije, a sve više od vrednosti kao što su tehnologija, znanje, direktno investiranje.* Savremena država mora da redefiniše koncept teritorije i njenog značaja u sopstvenoj strategiji razvoja.

Virtuelni prostor je prostor koji ni na koji način ne korespondira sa idejom teritorije. Krećući se kroz globalne kompjuterske mreže često se i ne zna u kojoj se zemlji nalazi računar sa koga se uzimaju informacije, ili iz koje je zemlje osoba sa kojom se razmenjuje elektronska pošta. U okviru virtuelnog prostora stvaraju se veze među ljudima bez obzira na teritorijalnu pripadnost. Virtuelni prostor obuhvata ljude virtuelno, odnosno elektronski, povezane. Oni osećaju pripadnost mreži, pa ih neki nazivaju i *građanima mreže (netizens)*.

Virtuelni prostor je u tesnoj vezi i sa pojmom javnog domena, odnosno javnog vlasništva u virtuelnom prostoru.

Pitanje javnog domena, odnosno javnog vlasništva je jedno od najčešće raspravljanih pitanja u vezi sa intelektualnom svojinom.

Danas javni domen označava *javno vlasništvo* intelektualne svojine. To je pravni institut anglosaksonskog prava i označava znanje i inovacije u odnosu na koje nijedna osoba ili drugi pravni subjekt ne može (ili ne želi) da uspostavi ili održava vlasničke interese. Pa ovakva autorska dela i inovacije čine *deo opšteg kulturnog i intelektualnog nasleđa čovečanstva* koje u principu svako može da koristi ili iskorišćava.¹²

U istorijskom smislu javni domen je prethodio zaštiti intelektualne svojine. Prvo su sva kulturna i naučna dela predstavljala javni domen, pa se tek razvojem štamparske industrije i tržišta donose pravni propisi o zaštiti autorskih prava. Pojam javnog domena uobličen je krajem 19. veka. Viktor Igo, francuski književnik, 1878. godine je odredio dva glavna obeležja javnog domena: prvo, da, delo nakon što ga autor objavi nije više jedino njegovo vlasništvo, već pripada i ljudskom duhu, postaje *društveno javno dobro*, i drugo, da je sigurna sudbina dela da jednog dana postane javno dobro. Bernska konvencija iz 1886. godine poziva se na javni domen kome pripadaju dela koja nemaju više autorsko pravnu zaštitu.¹³

¹² *Javno vlasništvo*. <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.

¹³ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-evelopment/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

Javni domen kao argument koriste mnogi kritičari sadašnjeg sistema zaštite intelektualne svojine. Pitanjem javnog dobra bavi se Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, kao i mnogi političari i vlade. Mnogi projekti digitalizacija kulturnog nasleđa baziraju se na javnom domenu.¹⁴

Nikakva dozvola nije potrebna da bi se koristio ili kopirao, odnosno distribuirao materijal koji je deo javne svojine bez obzira na svrhu ili namenu kako privatnu, tako i komercijalnu (industrijsku). To se može činiti potpuno besplatno, bez plaćanja prava na korišćenje, trajni ili privremeni zakup licence i slično.

Javni domen se može definisati i kao suprotnost raznim oblicima zaštite intelektualne svojine, javni domen stoji nasuprot zaštićenim robnim markama, patentima i slično. Za materijal pod „javnim vlasništvom” nema zakona koji ga čuva da ga ne koriste članovi društva. Može se reći da materijal koji je predmet javne svojine služi kao *osnov za novi kreativan rad*.

Prilikom definisanja pojma *javnog vlasništva*, odnosno *javne svojine* može se reći da je to ono što pripada svim ljudima. Prilikom korišćenja dela koji je deo javnog domena nema ni obaveze pozivanja na originalnog autora, iako se to smatra učtivim i fer odnosom. Međutim, treba imati na umu iako je dozvoljena kreativna upotreba dela u javnom vlasništvu, kao i njegovo, menjanje, unapređivanje i/ili inkorporacija u druga dela, to ne znači da i novo delo koje može nastati tom prilikom predstavlja javnu svojinu, ono može da sadrži i delove koji spadaju pod domen zaštite autorskih prava, to jeste može biti vlasništvo autora koji ga je stvorio, te ukoliko nije jasno naznačeno da i to novo delo autor stavlja u javno vlasništvo, treba pretpostaviti da postoje neka zadržana prava.

Autorska prava centralnu pažnju poklanjaju eksploataciji rada, ali nikada ne regulišu sam pristup i upotrebu dela dok je kod javnog domena u prvom planu mogućnost intelektualnog pristupa delima u javnom domenu.¹⁵

Autorska prava bi trebala da ostvare fer balans između prava autora da kontroliše širenje svoga dela i javnog interesa da se delo što više širi i bude dostupno što većem broju ljudi.¹⁶

Javno dobro je generalno definisano kao materijal koji ne podleže zaštiti autorskih prava ili je materijal kome su autorska prava istekla, prestala da važe. Javno vlasništvo upućuje na potpuno odsustvo autorske zaštite dela, odnosno na intelektualnu svojinu koju niko ne kontroliše.

Materijal, rad deklarisan kao javni domen ili vlasništvo može se smatrati delom *javnog kulturnog nasleđa*, svaki član društva se podstiče da ga koristi za sva-

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Dworkin, Gerald. *Judicial Control of Copyright on Public Policy Grounds*. In: *Intellectual Property and Information Law*, Kluwer, 1998, pp. 137.

ku svrhu, uključujući kopiranje, modifikovanje, unapređenje, čak ga možete i prodati, odnosno koristiti u komercijalne svrhe.

Autorsko delo postaje deo javnog domena ili onda kada originalni autor dela stavi delo na raspolaganje društvu, kada se svesno, dobrovoljno i neopozivo odrekne prava koja mu kao autoru dela sleduju, ili još češće kada prava na kopiranje i korišćenje nekog dela isteknu, odnosno kada delo dostigne određenu starost, ili kada originalni autor, odnosno nosilac prava ne produži prava koja ima ili ih se odrekne.

Autorska dela i inovacije mogu se naći u javnom domenu na različite načine.

1) *Izostankom pravne zaštite* zato što su: kreativna dela koja su nastala pre donošenja zakonske regulative u ovoj oblasti (dela Vilijama Šekspira, Ludviga van Betovena, Arhimedovi pronalasci itd.) dela; narodne umotvorine, tradicionalni folklor; dela za koje se ne može utvrditi ko je autor, nekreativna dela koja zbog nedostatka kreativnosti ne potpadaju pod zaštitu zakona o autorskim pravima (matematičke formule, sudske odluke, legislativa, intuitivno organizovane zbirke podataka, azbučni spiskovi, rezultati pretraživanja itd.).¹⁷

2) *Istekom pravne zaštite* zato što je prošao rok. Većina autorskih prava ima rok trajanja i kad prođe taj rok delo ili patent prelazi u javno vlasništvo. Kod patenata taj rok je uobičajeno 20 godina, a kod autorskih prava je potrebno da se ispuni više uslova. Ti uslovi su: da je delo objavljeno pre 1. 1. 1923. godine ili najmanje 95 godina pre 1. januara tekuće godine, da je vlasnik autorskih prava umro najmanje 70 godina pre 1. januara tekuće godine, da nijedna država potpisnica Bernske konvencije o autorskim pravima nije odredila trajna autorska prava na određenom delu, da SAD i EU nisu donele pravni akt o produženju trajanja autorskih prava.

3) *Odricanjem od pravne zaštite*. Zakonom o autorskim pravima SAD sva dela stavljaju od strane Vlade SAD stavljaju se u javno vlasništvo. Pojedine institucije i autori mogu se odreći pravne zaštite i preneti svoja dela u javni domen uz pomoć recimo GNU licenci za slobodnu dokumentaciju, licence slobodnog softvera, „copyleft” licenci, „Creative Common 0” licence. U slučaju kada je autor dela svesno, dobrovoljno i neopozivo stavio svoje delo u javni domen, on se odrekao svih prava koje je imao nad tim delom i ne može ih kasnije (u slučaju da proceni drugačije) opozvati, odnosno povratiti prava nad dotičnim delom. To znači da je u momentu stavljanja dela bio svestan da će se njegovo delo

¹⁷ *Javno vlasništvo*. <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.

moći koristiti bez ikakve naknade bilo koga i na bilo koji način. Na primer, autori dela koji su svoje radove stavljali u javno vlasništvo pre 20–30 godina verovatno nisu mogli ni da pretpostave da će se njihova dela koristiti u medijumu kao što je internet i na načine i u svrhe u koje se koriste. Preporukom Uneska iz 2003. godine koja se odnosi na univerzalni pristup sajber prostoru u okviru definicije javnog domena uključuju se i javni podaci i zvanične informacije koje stvaraju vlade i međunarodne organizacije i dobrovoljno im omogućuju pristup.¹⁸ Praktično može se reći da materijal koji je deklarisan licencom „javno dobro” zapravo materijal sa nultom licencom. Odricanje od sadašnjih i budućih autorskih prava moguće je na osnovu pravnih propisa američkog zakonodavstva, koje reguliše „javni domen”. U našem pravu takva mogućnost prenosa svih autorskih prava ili odricanja od svih autorskih prava ne postoji.¹⁹

Značaj postojanja javnog domena je veliki iz više razloga: obrazovnog, demokratskog, ekonomskog i slobodne konkurencije. Ta uloga je jednakog značaja kao i uloga postojanja autorskih prava, jer omogućuje kulturnu raznolikost, slobodu stvaranja, inovacije, razvoj kulture i nauke. Snažan i jak javni domen u kulturi i nauci omogućava stvaranja kulturnog blaga čovečanstva i dostupnost tog blaga svima. To je osnovni pokretač društvenog i ekonomskog razvoja i štiti od privatizacije, prisvajanja i predstavlja balans u odnosu na postojanje isključivosti intelektualne svojine.²⁰

Veliku pretnju javnom domenu predstavljaju pokušaji stvaranja digitalnih monopola pomoću tehnoloških metoda ograničavanja pristupa digitalnim sadržajima.

Upravljanje digitalnim pravima (Digital Rights Management – DRM) predstavlja termin koji pokriva nekoliko različitih sistema i mehanizama globalne kontrole sadržaja. Drugim rečima, DRM bi trebalo da ozakoni sisteme kontrole koji omogućavaju potpuno kontrolisanje digitalnih sadržaja, bilo koja upotreba da je u pitanju. Rani primer DRM-a su kriptovani DVD sadržaji koji su kodirani određenom enkripcijom čiji je ključ u vlasništvu DVD foruma i drži se u tajnosti, pa proizvođači DVD playera moraju potpisati određene ugovore kako bi mogli da reprodukuju kriptovani DVD sadržaj. Ovo je samo jedan od primera kako DRM propisi onemogućavaju slobodnu razmenu sadržaja, pa se često može čuti da bi skraćenica DRM trebalo da označava Digital Restrictions Management.²¹

¹⁸ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

¹⁹ <http://creativecommons.org/rs/faq,6.11.2010>.

²⁰ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

²¹ Jelić, Ivan. *Zajednica u savremenom informatičkom društvu*. <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo/2/tema14/zajednica.pdf>, pronađeno 4.11.2010.

Tradicionalna geopolitika, zasnovana na elementima, kao što je izlaz na more, prirodna granica, kontrola glavnih saobraćajnica itd., imala je izuzetno veliki značaj u prošlosti. Istorijski razvoj i spoljna politika mnogih zemalja u velikoj meri su bili određeni geografskim faktorom. Taj faktor i danas ima značajno mesto u određivanju položaja jedne zemlje, ali njegov značaj se smanjuje u onoj meri u kojoj *nematerijalne* vrednosti dobijaju na značaju. Nematerijalne vrednosti, poput *upravljanja informacijama i znanje*, čine globalnu informacionu infrastrukturu koja u bitnoj meri određuje politički, ekonomski i društveni razvoj, odnosno novo međunarodno okruženje.

Informacione tehnologije, obrazovanje, multikulturalizam, informacione elite, znanje itd. stvaraju novo međunarodno okruženje u kome se u bitnoj meri brišu teritorijalne udaljenosti, *brišu se razlike između „provincije” i „centra”*. U budućnosti geografski faktori poput teritorije neće određivati položaj pojedine države u međunarodnom okruženju, ali će taj položaj bitno određivati mogućnost pristupa dostignućima u oblasti informacionih tehnologija i postojanje kvalitetno obrazovane informatičke elite.

VIRTUELNI PROSTOR I MOĆ DRŽAVE

Međunarodni odnosi su tesno povezani sa pregovaranjem i mirnim rešavanjem sporova, ali su nažalost često bili povezani i danas su povezani sa upotrebom sile i moći.

Jasna razlika koja je do sada bila vidljiva u vezi sa ostvarivanjem nacionalnih interesa pregovaranjem uz pomoć diplomatije i ostvarivanjem nacionalnih interesa uz upotrebu vojne moći, pod uticajem novih informacionih tehnologija se gubi. To se dešava jer se tradicionalni koncept moći menja. *Sve manje je izvor moći teritorija, broj vojnika, količina oružja* i sl. dok *informacije sve češće postaju izvor moći*. Informaciona revolucija suštinski ugrožava strukturu moći u današnjem svetu.

Vojna sila je predstavljala centralni izvor moći u međunarodnom sistemu zasnovanom na ravnoteži snaga supersila, a danas pod uticajem promena u međunarodnom okruženju informacije postaju bitan resurs moći. Informacione tehnologije dobijaju značaj uporediv sa značajem vojne sile. Uostalom, *informacione tehnologije sve su češće bitan element vojne tehnologije*. Samo jedan aspekt informacionih tehnologija: *kompjuterske simulacije* pokazuje u kojoj su meri one značajne za vojnu moć pojedinih zemalja.

Ne umanjujući značaj biološkog, hemijskog ili nuklearnog oružja, ipak moramo konstatovati da je ono pod znatno većim stepenom kontrole nego što su to informacione tehnologije. Upad u informacioni sistem velikih sila, koji su već

više puta ostvarili hakeri, ukazuje na moć novih informacionih tehnologija, ali i na *visoki stepen ranjivosti* sadašnjeg međunarodnog okruženja.

Sigurno je da će *virtuelni rat* predstavljati ozbiljnu pretnju nacionalnoj bezbednosti u 21. veku. Jako male države, terorističke grupe, ili narkomafija mogu angažovati kompjuterskog programera da napravi kompjuterski virus koji će biti u stanju da sruši vitalnu kompjutersku mrežu ili recimo da prouzrokuje pro-mašaj balističkog projektila.

Informacione tehnologije donose sa sobom *novi oblik moći informacija i znanja*. Ova moć različite je prirode od vojne, ekonomske, političke moći i jako ju je teško centralizovati i kontrolisati. Značaj moći informacionih tehnologija raste iz dana u dan, jer u današnjem međunarodnom okruženju *diplomacija rezultate ostvaruje, pre svega, upotrebom mekih oblika moći (soft power)*, a ne vojnom silom.

Najmoćnije zemlje sveta su one koje su u 21. vek ušle kao informaciona društva, sa izrazito razvijenim informacionim tehnologijama. Ove zemlje raspolažu velikim stepenom *informacione moći* te će lakše ostvarivati svoje ciljeve u međunarodnom okruženju. Zemlje koje ne budu pratile razvoj informacionih tehnologija i ne budu se pripremale da uspešno ovladaju znanjima iz oblasti informacionih tehnologija gubiće svoju poziciju u međunarodnom okruženju i teško će ostvarivati svoje ekonomske i spoljopolitičke ciljeve.

ZAKLJUČAK

Nema nikakve sumnje da je nastanak virtuelnog prostora bitno uticao na promenu klasičnog koncepta suvereniteta, teritorije i moći. Svi smo svesni promena koje su nastupile, ali ključno pitanje koje se postavlja je kako se na najbolji način prilagoditi nastalim promenama. Kako se suprotstaviti velikom broju negativnih pojava koje dolaze sa promenom postojećih koncepata i naravno sa globalizacijom i kako iskoristiti pozitivne strane promene postojećih koncepata i nastupajuće globalizacije.

Virtuelni prostor funkcioniše prema svojim sopstvenim pravilima, koja države i međunarodne organizacije nekada žele i mogu da kontrolišu, a koja su ponekad samo regulativnog karaktera i van kontrole država i međunarodnih organizacija.

Pozicioniranje u okviru virtuelnog prostora zavisi od niza strateških odluka, vezanih pre svega za razvoj informaciono komunikacione infrastrukture i za stvaranje i primenu znanja o novim tehnologijama u ekonomiji, ali i u svim drugim oblastima života. Nacionalna strategija razvoja mora uzeti u obzir promene koje su nastupile pod uticajem stvaranja virtuelnog prostora, mora odrediti jasne ciljeve i prioritete, kao i način implementacije i realizacije.

Podela među nacionalnim državama, kao i raspodela bogatstva u svetu, već je danas, a sve više će biti u budućnosti uslovljena pozicioniranjem nacionalnih resursa u virtuelnom prostoru, a na osnovu toga će se određivati i stepen suvereniteta nacionalne države i njena moć, odnosno snaga da ostvari sopstevne nacionalne interese.

Literatura

- Dimitrijević, P. *Pravo informacione tehnologije*. Niš: SVEN, 2010, 286.
- Dusollier, S. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.
- Dworkin, G. „Judicial Control of Copyright on Public Policy Grounds”. In *Intellectual Property and Information Law*. Kluwer, 1998.
- Shultz, G. *Diplomacy in the information age*. <http://www.uisp.org/oc/vdpresents/shultzvd.html>.
- Jelić, I. *Zajednica u savremenom informatičkom društvu*. <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf>.
- Lawrence, L. *Guide to Open Content Licenses*, http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf.
- Wriston, W. *Bits, Bytes, and Diplomacy*. http://www.usip.org/pubs/pworks/virtual18/bitbytdip_18.html.
- Wolff, Heintschel von Heinegg. *Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace*. 4th International Conference on Cyber Conflict, 2012. http://www.ccdcoe.org/publications/2012proceedings/1_1_von_Heinegg_Legal_ImplicationsOfTerritorialSovereigntyInCyberspace.pdf, 1.7.2013.

DRAGAN V. PRLJA

VIRTUAL SPACE, SOVEREIGNTY,
TERRITORY AND POWER

SUMMARY

Computer-based communications using personal computers and the Internet expands the possibilities of communication across geopolitical boundaries and time zones rapidly increasing number of actors involved in various forms of international communication. Network communication to these measures affect international relations that they are constantly changing nature of the state changing array of classic concepts hitherto known in the theory, such as sovereignty, territory, power, etc.

Distribution of power in the world is increasingly dependent on access to global information networks, and less than control of territory or geographical location of a country.

State power today is based on a new set of values in which information technologies occupy a very high place.

KEY WORDS: virtual space, state, sovereignty, territory and power.